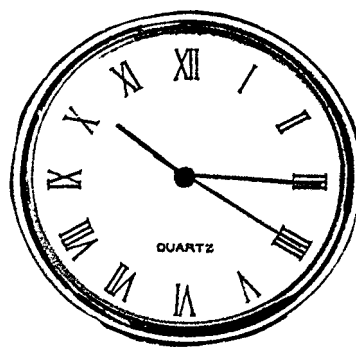

Sprogminuttet 1994

Vi har et par gange tidligere optrykt de korte indslag om østjyske dialektord, som vi oprindelig leverede til Århus Nærradio. Hermed endnu en samling – stadigvæk til størst genkendelse og fornøjelse for østjyder mellem Randers og Horsens.

plasning

“Det var i plasningen, da en gammel stodder kom skravlende hen til Vannet”. Sådan skriver Blicher i *De tre helligaftener*. Vannet er en landsby syd for Viborg, og Blicher oversætter selv i en fodnote *plasningen* til “tusmørket”. Han kender rimeligvis ordet hjemme fra Randers-egnen, for her og ned på Århus-Odder-egnen var *plasning* den helt almindelige glose for tusmørke; det gjaldt også på Samsø, medens det på Djursland hed *plåning*. Ved overgangen mellem dag- og aftenarbejde holdt karle og piger *plasning* eller *plåning*; så samledes de en times tid på centrale steder i landsbyen og snakkede sammen. *Plåning* er måske beslægtet med udsagnsordet *at blåne*, som betyder “trække sammen” (om skyer), “sortne” (for øjnene) og lign.; det er sværere at finde en forklaring på *plasning*.

knæsøskendebarn

Fra Århus-egnen kendes slægtsbetegnelsen *knæsøskendebarn* – eller bare *knæknægt* (idet knægt jo har været brugt uden hensyn til kønnet på denne egn, se Ord & Sag 1992 s. 68). Betegnelsen er nok dannet som en humoristisk parallel til det velkendte *næstsøskendebarn*. Nogle meddelere fortæller, at et *knæsøskendebarn* eller en *knæknægt* var en yngre slægtning ét led længere ude end næstsøskendebarnet, altså f.eks. min tantes datterdatter. Men så langt ude var det selv for datidens slægtsbevidste mennesker svært at holde rede på detaljerne, så *knæsøskendebarn* eller *knæknægt* kunne vist høres brugt om alle yngre mennesker i den fjernere slægt.

å træsk

I gammel tid “tærskede” man ikke her på Århus-egnen; man *træsket* (altså med *tr-* i begyndelsen af ordet). Udtalen *træsk* brugtes også på Djursland, i Randers-Hobro egnen, mod vest ud til Hammel og videre op i den sydlige og østlige del af Himmerland. Men ikke i andre danske dialekter! Udtalen med *tr-* er ellers nok den oprindelige, for den finder vi også i vore nabosprog: svensk *tröska*, engelsk *thresh*, og parallelt hermed også tysk *dreschen*. Nogle steder i det østjyske område havde *træsk* stærk bøjning: fortidsformerne “tærskede” og “tærsket” hed så henholdsvis *trask* og *trosken*.

sommerspotter

Var det højsommer, og var man lys i huden, fik man i gamle dage *sommerspotter* – vel at mærke på Odder-egnen. For ved Århus blev man bare drillet med *franner* eller *frenner* (= fregner). *Spot*, som betyder en plet af afvigende farve, er en variant af ordet *spætte* – det vi kender fra udtryk som ‘en spættet sæl, et spættet æg’. I Sønderjylland hedder fregner da også *sommer-* eller *sol-spætter*, og man bliver *solspætteret*. I drillerier er fregner blevet sammenlignet med alt muligt plettet: *Du har øllebrød på næsen*, som det hed på Århusegnen – og i Vestjylland lidt mere poetisk: *Du har vibeæg i ansigtet*.

drallerhoved

Tingene var en mangelvare i det gamle bondesamfund, så den der omgikkes skødesløst med dem fik knubbede ord. *Din dratfinger*, *dit drattehoved*, *din dratterøv* kunne det lyde, når nogen tabte ting ud af hænderne; og *så dratfingret* eller *dratvorn du da er!* Det har man også sagt i egnen mellem Århus og Randers, men langs Kalø Vig og ud på Djursland foretrak man *klatfinger*, *klatfingret* osv. Og i trekanten Århus-Silkeborg-Vejle hed det almindeligvis *dit drallerhoved* eller bare *dit draller*; og *så dral-* eller *drallerfingret*, *så dralleret du altid er!* Og alle disse ord bare om at tabe ting. Når folk var uforsigtige på anden vis – for slet ikke at tale om, at de var langsomme, dovne, vrisne –, så havde man snesevis af andre egns-gloser at klæde sin forargelse i.

at være bæn(d)

Steen Steensen Blicher skrev ikke kun noveller og digte. Fascineret som han var af jagt, oversatte han i 1835 en tysk afhandling om avl og træning af jagthunde. Heri anbefales det, at den udvalgte hanhund først slippes ind til hunhunden, når hun har været *bænd* et par dage. Det er et rigtigt egnsudtryk, Blicher her har fået fat på – dog i almindelighed udtalt, så det mere rimer på *pæn*! Kun på Århus- og Randerskanten sagde man, at hunhunden var *bæn(d)*, når den var i løbetid. På Silkeborg-Horsens-egnen hed det *drøg*, og oppe mod nord hed det *hundegal*. For øvrigt var det kun en hund, der kunne være *bæn(d)*; en kat var *giel*, en ko *owsen* – og så fremdeles.

lerklining

De fleste bevarede bindingsværkshuse har mursten i felterne mellem murens tømmer. Det havde man sjældent råd til i det gamle bondesamfund. I stedet *vændrede* man muren, dvs. man fyldte ud med et fletværk af kviste eller halm og klinede så ler på dette skelet. Det var et trælsomt arbejde, som krævede hjælp fra naboer. Kliningen forløb i flere faser med stadig mere fast lervælling, og hver fase havde sit navn: “Først *glodrede* man væggen, så *lumrede* man, og når den var halvtør, blev den *smidsket*, inden den (omsider) blev kalket”. Sådan fortæller en mand fra Djursland, men nøjagtigt de samme ord var i brug på Århus-egnen.

pibedolk

På nogle af de lange tobakspiber, man havde i gamle dage, sad der under pibehovedet en lille beholder, hvor pibesovsen samledes. Det kaldtes bl.a. en *svampedåse*, fordi der kunne sidde en lille svamp til at opsuge pibesovsen. I de jyske dialekter hedder beholderen i reglen noget med *-krukke* eller *-kande*, f.eks. *pibekrukke*, *sovsekrukke*, *oskande* (os betyder pibesovs). Men Djursland og egnen fra Århus og Hammel nordpå til Mariager havde sin egen betegnelse for beholderen, nemlig *dolk* eller *pibedolk* (flere steder udtalt med rigtigt *o*). Det er ikke det samme ord som *dolk* i betydningen “kniv (el. lign.)”, men står snarere i forbindelse med et Vendsyssel-ord *dolk*, som genfindes i flere norske og svenske dialekter, og som betyder “ujævnhed, fortykkelse (på garn el. tråd)”.